

I SKYRIUS

Vilnius–Pskovas–Naugardas–Borovičiai– Sankt Peterburgas–Samara 1863–1867 metai

Apolonija lėtai išnyra iš tiršto, klampaus kaip daktaro vaistai miego ir kelias akimirkas markstosi palaimingoje nežinioje. Pro sunkias langą dengiančias užuolaidas smelkiasi blausi rudens ryto šviesa. Kieme suklykia paukštis. Apolonija krūpteli ir užsimerkia, tarsi norėtų grįžti į saugų miego prieglobstį, tačiau jai nepavyksta.

Kodėl taip šalta? Kodėl skausmas gręžte gręžia smilkinius? Kodėl akys lyg smėlio pribertos?

Po akimirkos visu svoriu užgriūva atmintis. Jos vyro Zigmano nebėra! Rodos, ką tik laikė jį savo glėbyje, jautė pulsuojant karštą gyvą kraują, oda dar mena jo prisilietimus... Dabar sukilėlių vadas Zigmantas Sierakauskas išduotas, sučiuptas ir pakartas Lukiškių aikštėje. Užmerkusi akis, mylimo vyro veidą Apolonija regi taip aiškiai, jog, rodos, paliestų ištiesusi ranką. Atsimerkus smogia tikrovės tuštuma.

Tris ilgus mėnesius po tos siaubingos dienos Apolonija meldžia Viešpatį pasiimti ją tenai, kur jis. Nubudusi kassyk maldauja mirties. Viskas, ko trokšta, tai numirt, išnykt, nebebūt šiame pasaulyje, kuriame nebėra Zigmanto.

Mama ir sesės vis kartoja: turi būti stipri dėl vaikelio, juk po širdimi nešioji Zigmanto kūdikį. Bet Apolonija nėra tikra, ar nori paleisti vaikelį į šį žiaurų, šį barbarišką pasaulį, kuriame klesti vergovė, šlovinama išdavystė, viešpatauja nuožmi jėga. Į pasaulį, kuriame geriausi tėvynės sūnūs kariami miestų aikštėse kaip plėšikai.

Šalta. Apolonija dreba po pūkiniais patalais, išpilta vėsaus, lipnaus prakaito. Ji tokia liesa, kad pati stebisi, kaip tokiam menkame kūne gali rusenti net dvi gyvybės. Tamsūs ilgi plaukai išsidraikę ant pagalvės, limpa prie veido, erzina. Zigmantas taip žavėjosi jos gražiais, tankiais plaukais. Kadaisė Apolonija buvo labai daili – apvalaino veido, aukšta kakta, aristokratiška nosis, protingos, gyvenimo aistra žibančios akys. Dabar iš viso to teliko nosis blyškiame, liesame veide juodais paakiais. Jai tik dvidešimt penkeri, o atrodo dvigubai vyresnė.

Be garso prasiveria durys, ir įeina sesuo Zuzana. Švelnioji, tylioji sesuo didelėmis liūdnomis akimis. Ji turi savų rūpesčių, jau dinasi dėl sukilėlių gretose likusio sužadėtinio, bet dabar, save pamiršusi, slaugo Apoloniją. Prisėda ant lovos krašto, sudrėkinutu rankšluosčiu šluosto Apolonijai veidą, tyliai kalbėdama paguodos žodžius. Iš visos didelės Dalevskių šeimos kartu liko tik keturios seserys ir mama. Brolis Aleksandras mirė nuo džiovos sukilimui dar neprasidėjus. Brolis Pranas ir sesuo Teklė suimti, sesuo Julija su vyru kali Kaune, brolis Konstantinas kovoja ar jau tik slapstosi miškuose, Titui už akių paskelbta mirties bausmė, jį medžioja visi Vilniaus šnipai. Dar ir sesuo Juzefa negaluoja, tad Zuzanai ir Ksaveriutei tenka slaugyti abi ligones ir padėti motinai tvarkytis namie.

Susikaupusi Apolonija mėgina keltis, bet prieš akis sutavaruoja juodi ratilai, neklusni galva nusvyra ant pagalvės.

– Nesikelk, – šnabžda Zuzana. – Po pietų ateis daktaras. Gulėk. Virtuvėje kepa bandelės. Tuoj atnešiu ir tau vieną.

Ligonė nori pasakyti, kad nėra alkana, bet neįstengia. Užmerkia akis ir vėl ima snūduriuoti. Neišgirsta balsų prieškambaryje, atsimerkia tik tada, kai į nediduką miegamąjį suguža keturi žandarai purvinais auliniiais batais. Šnervės dilgčioja nuo aštrių purvo ir vyriško prakaito kvapų, brutaliai įsiveržusių į jų švarų, iškrakmolytą pasaulėlį. Zuzana bailiai dairosi kampe, mama mėgina kūnu užstoti kelią iki Apolonijos lovos. Balsai darosi vis garsesni. Su mama ginčijasi žemas ir storas apskritaveidis pareigūnas, mosuoja jai prieš veidą popieriumi, rodo į ligonę. Apolonija jį atpažįsta. Tai pulkininkas Eslingeris, Vilniaus policeisterio padėjėjas, koriko generalgubernatoriaus batų laižytojas. Tai jis vežė Apoloniją į paskutinį pasimatymą su vyru, tai jis melavo, kad ryt nuveš vėl.

Apoloniją nutvilko negera nuojauta. Ji mėgina susikaupti, suprasti, kas šnekama. Tačiau sąmonę pasiekia tik nuotrupos: „...ukazas... už bandymą užtarti vyrą... ištremti į Bialozerską... vykdyti nedelsiant...“

Tremtis. Ji žinojo, kad taip bus. Visos žinojo, kad korikas generalgubernatorius nepaliks Dalevskių šeimos ramybėje. Tad namie jau kurį laiką buvo tam ruošiamasi, mama su sesėmis krovė ryšulius kelionei. Ką gi, laikas atėjo. Reikia keltis. Apolonija bando atsisėsti, bet akyse aptemsta.

„...negalite išvežti šitokios būklės, ji net paeiti negali...“ – atsklinda motinos žodžiai. Į tai pulkininkas atšauna spigiu balsu: „Ukaze parašyta: jei tremiamas asmuo negalės ar nenorės eiti, žandarai privalo nugabenti jį į tremties vietą bet kokiais būdais.“ – „Leiskite jai bent apsirengti, – motina vos tramdo ašaras. Paskui skubrus: – Zuzana, vaikelį, surask paruoštus ryšulius, atskirk Apolonijos daiktus. Ir kraitelio nepamiršk, o aš einu, su ruošiu maisto ryšulėli. Ksavera, čiupk suknelę, bus gera ši rytinė, aprenk vargšelę...“

Atskirti daiktus? Kodėl? Apoloniją ima krėsti drebulys – stauga ji viską supranta. Štai tikrasis koriko kerštas. Jam negana išplėsti Zigmanto Sierakausko našlę iš namų, išstremti nežinia kur besilaukiančią, galudienę, ne, jis dar išgena ją vienut vieną, neleidžia būti net šalia vargšės gerosios motinos, kai gims vaikelis. O, kaip tai žema! Kaip tai panašu į koriką... Jam negana susidoroti su vyrais, sukilėliais, su vadais. Ne, jis dar trokšta susidoroti ir su moterimis...

Tramdydama raudą Ksavera kelia ligonę iš lovos, per galvą mauna juodą kasdieninę suknelę, šiaip taip suima ir susega plaukus. Apolonija kaip galėdama stengiasi jai padėti, kai reikia, pakelia rankas ir iš visų jėgų laikosi neparvirtusi. Iš virtuvės mama sušunka: „Pasijonio nepamiršk!“ Tas krinolinus imituojantis apatinis sijonas – tikras išsigelbėjimas, mat jo klostėse prisiūta ne viena kišenėlė, skirta patiems slapčiausiems, ypatingiausiems daiktams: nuotraukoms, laiškams. Ir, žinoma, pinigams. Juk aišku kaip dieną, kad stotyje tremtinės manta ir paltas bus nuodugniai apžiūrėti. O po sijonu žandarai gal pasigėdys tikrinti?

Apolonijai atrodo, jog prabėgo tik akimirka, o nekantraujantis pulkininkas jau ima raginti: „Nagi, mikliau, mikliau.“ Aprenpta kelionei Apolonija atsistoja ir žengia prie durų žingsnį, antrą. Zuzana pribėgusi apgaubia pečius kailinėliais. Vienas iš žandarų burbėdamas užsimeta ant pečių ryšulį. Tai viskas, ką tremtinė gali pasiimti į naują gyvenimą. Reikia eiti, bet išduoda kojos – Apolonija susverdėja. Jei ne seserys, būtų išsipleikusi pulkininkui ir žandarams po kojomis. Ksavera sukūkčioja, sodyna seserį ant kėdės, motina ima reikalauti atidėti kelionę dėl ligonės sveikatos, tačiau Eslingeris tik pamojuoja jai prieš nosį ukazą: „...bet kokiais būdais...“ Nieko nelaukę, žandarai čiumpa kėdę, ant kurios sėdi Apolonija, ir nešte išneša ją laukan, į kieme laukiančią nudrengtą puskarietę. Sierakausko našlė iš

paskutiniųjų stengiasi laikyti galvą aukštai iškėlusi. Atsisveikina su motina ir sesėmis kaip pro miglą. Visos verkia, mama pribėgusi apkabina, peržegnoja, laimina kelionei. Ar jos dar pasimatyts? Vienas Dievas težino.

Ūmai Apolonijai ima atrodyti, kad jos maldos išklausytos, kad ji numirė, ir nemirtinga dvasia regi viską iš aukštai. Jai gera, ramu, nes praeities nebeliko. Laidotuvių karieta slenka Vilniaus gatvėmis, ratai darđa per balas. Pilkas dangus verkia lietumi. Šalti lašai krenta ant veido, vėsina degančią kaktą ir skruostus, grąžindami Apoloniją į gyvųjų pasaulį. Ji žvilgsniu atsisveikina su Vilniumi, savo meilės ir netekties miestu, kelios ašaros susimaišo su lietaus lašais. Praeiviai akimis nulydi karietą, vienų žvilgsniai smalsūs, kitų kupini gailesčio arba paniekos. Staiga tarp praeivių Apolonija pamato susirūpinusias tamsias akis. Brolis Titas! Tas, už kurio galvą pažadėta solidi premija! Nejaugi tai tikrai jis? Rizikuoja būti atpažintas, bet vis tiek atėjo išlydėti sesers į tremtį, į nežinią. O gal jai tik pasirodė?..

Vilniaus namai, gatvės ir skersgatviai slenka pro šalį. Puskarietei priartėjus prie Aušros vartų, Apolonija pakelia akis į stebuklingąjį Dievo Motinos paveikslą. Žegnojasi. Sušnabžda maldą. Mergelės akys liūdnos, bet romios, žadančios atpildą danguje. Paskutinę savo gyvenimo valandą Apolonija norėtų žvelgti Aušros Vartų Mergelei į akis. Ji viliasi, kad slaptose pasijonio kišenėse ras Mergelės paveikslėlį, rūpestingų namiškių įdėtą šalia Zigmanto fotografijos. Kad tik suspėtų išsiimti... Akyse apstemta, ir Apolonija puskarietėje tvirčiau įsikimba į suolo lentą. Silpnumas minutėlei praeina. Reikia ištvirti bent iki stoties, ne-nuvirsti čia, praeivių akivaizdoje.

Pravažiavus skliautuotą Aušros vartų angą, senasis Vilnius lieka už nugaros. Prieš akis – tik smėlynai, trobos, statybos. Ir naujasis geležinkelio stoties rūmas tolumoje. Vieniems

jis – džiugus naujų įspūdžių ir nuotykių pažadas, kitiems – atsi-
sveikinimas su tėvyne. Puskarietei sustojus prie stoties pastato,
burbeklis žandaras iškelia Apoloniją ir suima už žasto. Moteris
nustumia žandaro ranką, susikaupia ir žengia ant laiptų. Kojos
paklūsta valiai, žingsniai tvirtėja. Pasiekusi laiptų viršų Apoloni-
ja paskutinį kartą nužvelgia miestą: paglosto akimis Bazilijonų
bokštus, karpytą Šventosios Teresės siluetą, Visų Šventųjų var-
pinę, išniekintą Šventojo Kazimiero kupolą. Nusigręžia, žengia
dar žingsnį, ir už nugaros trinkteli sunkios durys.

* * *

Garvežys pratisai suūkia, išleisdamas tiršto garo debesį, ra-
tai sucypia, traukinys lėtėdamas artinasi prie dar vienos bevei-
dės trečios klasės stoties kažkur pusiaukelėje tarp Dinaburgo ir
Pskovo.

Iš Vilniaus į Dinaburgą kelionė neprailgsta. Apolonija neati-
traukia žvilgsnio nuo lango, siurbte siurbia į save rudenėjančios
Lietuvos vaizdus, lyg nujausdama, kad daugiau niekada jų ne-
pamatys. Pro šalį bėga sodriu geltoniu nusidažę miškai, nuplikę
laukai, sodybos abipus žvyruotų kelių, mediniai kryžiai kryž-
kelėse, apkaišyti rudeninėmis gėlėmis. Už Dinaburgo stočių
pavadinimai jau skamba rusiškai, o ir pačios stotys vienodos,
pastatytos pagal tą patį projektą. Nors naujos, tačiau negražios,
niūrios, nykios. Ir miškai, ir kaimai jau nebe tie, ne lietuviški,
svetimi. Akys neranda, į ką žiūrėti, ir užgęsta, užsimerkia.

Nubudusi Apolonija kurį laiką negali prisiminti, kur ji yra ir
kodėl. Sopa visą kūną: pečius, nugarą, strėnas, kojas. Krečia dre-
bulys. Trumpas liguistas snustelėjimas sėdomis, atrėmus galvą
į lango stiklą, ne pailsina, o nuvargina dar labiau. Moteris marks-
tosi nustebusi, bėglu žvilgsniu apsidairo, pamato bendrakeleivius,

kurių anksčiau nė nepastebėjo. Ant kietų medinių suolų sėdi prekeiviai, žemo rango valdininkėliai, prakutę amatininkai ir valstiečiai su šeimomis, zyziančiais vaikais, manta, triukšmingi, patenkinti, besidžiaugiantys kelione pigiausiame, trečios klasės, traukinio vagonė.

Iš kažkur giliai Apolonija pajunta kylant pyktį. Kaip jie gali būti tokie linksmi ir nerūpestingi, kai tuo pat metu kraštas skęsta kraujyje, kai geriausi, doriausi tautos sūnūs žūsta kovodami už laisvę? Už visų laisvę. Sukilimas gęsta, kovotojai blaškomi ir žudomi, tačiau nepasiduoda. O šitie! Šitie sau darđa patenkinti trečiosios klasės vagonė, lyg nieko, ničnieko nebūtų įvykę. Apolonija žino, ką pasakytų Zigmantas. Jis nepyktų, nesmerktų, jis gailėtųsi, mylėtų kiekvieną iš tų keleivių tikėdamas, kad vieną dieną ir jų širdyse prabus laisvės troškimas. Bet Apolonija ne tokia stipri kaip Zigmantas. Ji nesugeba taip, kaip jis, mylėti kiekvieno nutukusio prekeivio, bliaunančio berniūkščio, abejingai laikraštį skaitančio valdininko ir tų jaunų darbininkų, leidžiančių per rankas butelį ir jau mėginančių nedarniai traukti nešvankią dainušką.

Apolonija vogčiomis žvilgteli į šalia sėdintį žandarą, tikrą žmogų-kalną su milžiniškais ūsais ir žandenomis, taikiai parpiantį ant nepatogaus suolo. Tai – valdžios jai duotas palydovas į nežinia kur. Na, bent jau yra kam mantą nešti. Priešais Apoloniją sėdi apkūni pusamžė moteris su ryškia gėlėta skarele. Sugavusi Apolonijos žvilgsnį, moteris pasilenkia, suima jos delną baltomis putliomis rankomis ir taria:

– Kaip jautiesi, širdėle? Ar viskas gerai?

– Kas jūs? – ištraukia ranką Apolonija.

– Juzefa aš, – moteris nusišypso, ir veide susimeta raukšlėlės. – Juzė. Pribuvėja. Generalgubernatoriaus Muravjovo įsakymu tave lydėsiu ir būsiu kartu, kol gims vaikelis. Juk jau netrukus, tiesa?

Apolonija nieko neatsako, nususuka į langą, jausdama kibų pribuvėjos žvilgsnį. Akimirka jau buvo beapsidžiaugianti, kad nebus viena, tačiau netrukus susivokia: tai juk dar blogiau. Jei Juzefa pristatyta valdžios, vadinasi, ji šnipė. Ir dirbanti ne bet kam, o pačiam korikui Muravjovui. Pribuvėjos užduotis aiški – atimti vaikelį vos gimusį, atiduoti į prieglaudą, o gal net nugaluoti neva per neapdairumą. Korikas Muravjovas aiškiai davė suprasti, kad Zigmanto Sierakausko sūnus neturi teisės gyventi.

Zigmantas, jos Zigmantas... Apolonijai prieš akis vėl iškyla vyro veidas. Jis, aukštas Rusijos imperijos karininkas, dirbęs paties karo ministro Miliutino pavedimu, tapęs sukilėliu užsitraukė dvigubą valdžios rūstybę, prilyginamą baisiausiai išdavystei. Bet argi kiekvienas, pažinojęs Zigmantą, ranką prie širdies pridėjęs nebūtų pasakęs, kad prasidėjus sukilimui Zigmantas Sierakauskas tiesiog negalėjo likti nuošaly? Negi pats ministras to nesuprato? Prieš pat išeidamas pas sukilėlius Zigmantas gavo pranešimą iš štabo apie paaukštinimą, papulkininkio laipsnio suteikimą. Gal Miliutinas taip mėgino jį sulaukyti? Tačiau Zigmanto nesulaikė net tai, kad teko palikti besilaukiančią žmoną. Argi galėjo sustabdyti kažkoks paaukštinimas?

Zigmantas paniekino viską, ką taip vertina imperijos pareigūnai: galią, valdžią, pinigus. Todėl pelnė tokią rūstybę: bajoras, aukštas karininkas buvo ne sušaudytas, kaip įprasta, o gėdingai pakartas. Taip nusprendė pats korikas Muravjovas. Negana to, kaltas bus ir vargšas Zigmanto kūdikis. Ak, jei Apolonijai pavyktų numirti, iki vaikelis gims. Kaip būtų gerai vieną rytą tiesiog neatsibusti. Iškeliautų abu su kūdikiu ten, pas Zigmantą, susijungtų amžiams, palikę visas žemiškas godus ir žlugusias viltis. Gal Viešpats bus toks mielaširdingas ir atsiųs malonę? Apie tai, kas bus, jei numirti nepavyks, Apolonija stengiasi negalvoti.